

Тамара ПРИДАТКО,
*член НСХУ, заслужений діяч
мистецтв України*

ЗОЯ ЧЕГУСОВА – МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ ЗА ПОКЛИКАННЯМ

Ім'я знаного мистецтвознавця і арт-критика Зої Анатоліївни Чегусової тісно пов'язане з сучасном професійним декоративним мистецтвом України. Завдяки її ентузіазму, надзвичайно активній діяльності як науковця і водночас популяризатора творчості художників цього виду мистецтва вони одержують нині гідне визнання не тільки у своїй Вітчизні, але й достойно представляють Україну на світовій арені.

Результатом кількарічної наполегливої праці, що полягала не тільки в підборі візуального матеріалу, а й у глибокому вивченні процесів, що відбувалися в тогочасному мистецтві, у проникненні в потаємни творчості кожного митця, у тактовному, уважному і доброзичливому ставленні до індивідуальності неординарної особистості, став проект Зої Чегусової “Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен”, що побачив світ у 2002 році (видавництво “Атлант ЮЕмСі”). Це була не тільки доленосна подія в житті його автора, але й рішучий крок для кардинальних зрушень і в розумінні самого поняття “професійне декоративне мистецтво”, і в утвердженні цього виду мистецтва, який до того часу здебільшого лишався за лаштунками, і в усвідомленні необхідності нагального створення новітньої історії українського декоративного мистецтва. Цей проект значною мірою став путівкою в життя для багатьох митців, а з іншого боку вперше широко презентував величезний пласт національної культури, стверджуючи правомірність його як однієї з головних галузей сучасних пластичних мистецтв. В ньому було передбачено чотири етапи: видання Альбому-каталогу, проведення широкомасштабної виставки “Сучасне українське професійне декоративне мистецтво. Трансформація образу”, видання книги нарисів-портретів про ведучих митців “Імена” (автор Зоя Чегусова) та включення візуальних та інформаційно-мистецтвознавчих матеріалів у всесвітню комп'ютерну мережу Інтернет. Книга Зої Чегусової і виставка

в Українському домі здобули високе визнання: Проекту був наданий статус “Під патронатом Президента України”, він був репрезентований у травні 2004 року в Парижі в Штаб-квартирі ЮНЕСКО з нагоди 50-річного ювілею членства України в цій організації і визнаний ЮНЕСКО кращим за останні 30 років. Своєрідною візитною карткою України в США став альбом, подарований Кандолізі Райс. У 2006 році Зоя Чегусова була удостоєна Національної премії України імені Тараса Шевченка.

На питання, як сталося, що Зоя Анатоліївна пов’язала своє життя з мистецтвом, коли в родині найшанованішою була професія лікаря, вона відповіла, що винен в тому Ермітаж, який їй пощастило відвідати ще в шкільні роки. Мабуть і справді то був суттєвий поштовх. Але враження від шедеврів світового мистецтва проросли на сприятливому ґрунті. Хоча в сім’ї Зої Анатоліївни мистецтвом професійно ніхто не займався, воно завжди створювало особливу атмосферу. Освіта у родинях дворян (саме з такої походила бабуся з боку батька) і священнослужителів (бабуся з боку матері) завжди передбачала ознайомлення з мистецькими творами. Сімейною реліквією і досі лишається фортепіано фірми Оффенбахер ХІХ ст., на якому свого часу грала бабуся, мама, а нині грає пані Зоя, її сестра і донька. Мати Зої Анатоліївни Зінаїда Володимирівна Смоленська одержала юридичну освіту, продовжуючи сімейну традицію (її батько все життя пропрацював юристом і вийшов на пенсію в чині генерала з посади заступника Генерального прокурора України), загалом була гуманітарієм, багато читала, віддавала перевагу класичній музиці. Батько Анатолій Іванович Позмогов обрав професію лікаря. 22-річним випускником медичного інституту в 1943 році пішов у ряди захисників Вітчизни. Повернувся інвалідом війни і з 1947 року пов’язав своє професійне життя з Національним інститутом раку АМН України, де пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до директора інституту, який став під його керівництвом одним з провідних центрів медичної науки колишнього СРСР. Анатолій Іванович зробив значний внесок у розробку актуальних проблем рентгенології, радіології та онкології. Як відзначає Зоя Анатоліївна, йому властиві були прямота характеру, кришталева чесність, несприйняття двоєдушності,

доброзичливість, скромність, почуття гідності і самоповаги, він мав феноменальну пам'ять, рідкісне просторове й абстрактне мислення. Батько не схвалював вибір професії дочкою, вважаючи професію медика найгуманнішою і завжди потрібною. А мати підтримала вибір доньки.

1975 року Зоя Чегусова закінчила Київський державний художній інститут (нині НАОМА) за спеціальністю “теорія та історія мистецтва” і ніколи не пошкодувала, що обрала професію мистецтвознавця. В цьому ж році почала працювати в Київському зональному науково-дослідному інституті експериментального проектування (Київ ЗНДІЕП) у відділі обладнання й оздоблення громадських споруд, очолюваному Народним художником України, кандидатом мистецтвознавства Людмилою Євгенівною Жоголь, в секторі монументально-декоративного мистецтва, і вступила до аспірантури інституту. Саме тут після студентської лави Зоя Чегусова на посадах мистецтвознавця, молодшого наукового співробітника пройшла практичну школу мистецтвознавця, безпосередньо спілкуючись з прекрасними обдарованими художниками, які виконували роботи для оздоблення екстер'єрів та інтер'єрів громадських споруд. В 1978 р. з'являються в журналі “Образотворче мистецтво”, з благословення Людмили Євгенівни, її перші публікації, присвячені українському вітражу, формуванню естетичного середовища засобами монументально-декоративного мистецтва, згодом – молодим монументалістам України, молодим художникам кераміки та інші. Творчі портрети таких митців, як В.Саніна, Ю.Легенький, Л.Мешкова відзначаються уважним і професійним підходом до оцінки їх індивідуальних почерків. Після реорганізації Київ ЗНДІЕПУ в Науково-дослідний центр монументально-декоративного мистецтва Зоя Анатоліївна обіймає посади старшого наукового співробітника (з 1983), згодом – заступника керівника Центру (1992 – 1996), який очолював В.Чернявський. Все частіше звертають на себе увагу її публікації в наукових збірниках, на шпальтах періодичних видань.

З 1984 року вона – член Національної спілки художників України, від 1989 р. – член бюро, заступник голови секції критики та мистецтвознавства Київської організації НСХУ. У 1989 – 1992 роках – викладач курсу “Історія зарубіжного

декоративно-ужиткового мистецтва” в Київському державному художньому інституті, а в 1996 – 1998 рр. – викладач цього ж курсу в Київському Слов’янському університеті. Проте педагогічна діяльність не стала її покликанням. Її більше приваблювало розкривати для себе й громадськості невичерпні джерела творчого духу вітчизняних митців, якомога ширше пропагувати їх творчість не тільки на батьківщині, але й за її межами, тим самим демонструвати світу, як багата наша країна талантами, які глибокі їх національні корені, міцні неповторні традиції і разом з тим який високий професіоналізм у вітчизняних митців, що здатні конкурувати з найсучаснішим образотворенням.

Чому перевага була віддана саме декоративному професійному мистецтву? Вже в середині 1970-х років традиційне уявлення про декоративне мистецтво принципово змінюється. Кераміка стає більш самодостатньою, входить в архітектурний простір не як утилітарна річ, а як повноправний учасник його творення. Скло у вітражах, просторових об’ємних конструкціях світильників чи фонтанів кардинально перетворює простір інтер’єру. Гобелен, який завжди був прив’язаний до стіни, втручається у просторову структуру архітектури. Ці тенденції чим далі посилюються. Одночасно точаться суперечливі дискусії щодо подальшого розвитку цього виду мистецтва. З одного боку заохочується стилізація під народне мистецтво, поряд – плакатно-фанфарний напрям, з іншого – чим далі бачимо народження нової образності, коли митці відмовляються від цитування народного мистецтва, переходячи до більш глибинного осмислення його традицій у напрямі загальноєвропейського художнього процесу, до філософських узагальнень, асоціацій і метафор, які покликані відобразити складні життєві перипетії, зміни у ставленні до навколишнього світу. Ці нові тенденції в декоративному мистецтві захоплюють Зою Чегусову. Вона уважно слідкує за всіма новітніми проявами в образотворенні, підтримує сміливі експерименти. До того ж її приваблюють людяність, особлива одухотвореність цього виду мистецтва, де навіть у драматичних творах утверджуються гуманістичні ідеали, вражає своєрідна емоційна наповненість.

Мистецтвознавчі нариси про творчість визначних українських митців А. Бокотєя, О. Рапай, Івана та Марії

Литовченко, М.Кирницької та О.Мороза, Н. Ісупової та багатьох інших сусідять з публікаціями аналітичного плану – такими, як “Професіональне декоративне мистецтво України другої половини ХХ століття”, “Украинское монументальное искусство на рубеже 70 – 80-х годов”, “Бути чи не бути? Про минуле та майбутнє монументально-декоративного мистецтва України”. В цих різнопланових публікаціях простежується чітка позиція автора: об’єктивність, професійний підхід і в оцінках творчості окремих митців, і в оцінках відповідних часу процесів і разом з тим власне ставлення до предмету розмови. Поряд з окремими нарисами, присвяченими творчості митців, виходять з друку “Мистецтво України ХХ століття” (у співав., 1998), вже згаданий альбом “Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен” (2002), “Мистецтво України. 1991 – 2003 (у спавт., 2003). Як бачимо з назв цих фундаментальних видань, коло інтересів Зої Чегусової дедалі ширшає, проте перевагу вона віддає декоративному мистецтву.

Завдяки її активній діяльності на цій ниві, а особливо після виходу в світ альбому “Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен” значною мірою змінилося ставлення до професійного декоративного мистецтва і його творців. Сама назва вступної статті до Альбому “Трансформація образу в декоративному мистецтві України кінця ХХ століття” спонукає по-новому сприймати й оцінювати процеси, які відбуваються у вітчизняному і світовому мистецтві, визнати спроможність мовою декоративного мистецтва передавати глибокі почуття, філософські роздуми, релігійні одкровення, мовою символів, алегорій, метафор творити глибоко духовні образи. В ній вперше був поданий аналіз кардинальних змін в образотворенні, які відбувались в українському мистецтві у 1980-х і особливо у 1990-х рр. Характеристика творчості окремих митців була, знову ж таки, вперше подана у тісному зв’язку з розвитком різних течій і напрямків у вітчизняному професійному декоративному мистецтві, що виявлялись у новому погляді на історію культури різних народів і, зокрема, України, у захопленні архаїкою, давньослав’янською міфологією і, з іншого боку, – мистецтвом італійського Відродження чи модернізмом минулого століття. Я не маю на меті детально аналізувати зміст статті. Хочу лише

підкреслити: в ній було вперше розглянуто творчість митців на тлі загальноєвропейських і вітчизняних мистецьких процесів, водночас охарактеризовано зміни в різних видах декоративного мистецтва – кераміці, склі, текстилі тощо.

Для З.Чегусової важлива особистість кожного митця. Їй цікаво зрозуміти, як відбувається трансформація його образної мови, як народжуються сміливі новаторсько-експериментальні пошуки, модернізація пластичної мови, як виникає нова естетика фігуративності, станковізації, як з'являється синтетичне просторове мистецтво, з одного боку підвладне новітнім устремлінням, а з іншого – вірне святій пам'яті національної культури, і відтак – що ж спонукає людину творити, якими життєвими критеріями вона керується. Не дарма вона запропонувала учасникам проекту висловити свої життєві кредо. Ці невеличкі одкровення одухотворили й збагатили видання, доповнили характеристики митців. І в подальшому, аналізуючи роботи окремих митців, відтворюючи цілу галерею неповторних індивідуальностей, вітаючи появу молодих талантів, радіючи творчим знахідкам відомих і знаних, З. Чегусова керується саме цими принципами.

Глибоким проникненням у специфіку творчості, високим професіоналізмом відзначаються її нариси про таких різних і неординарних митців, як Л. Жоголь, А. Бокотей, О. Бородай, Н. Ісупова, Л. Богинський, І. Зарицький, Л. Довженко, Т. Кисельова, О. Потієвська, В. Дудін та ін. Окрім нарисів про художників декоративного мистецтва, Зоя Чегусова пише і про доробок митців, які працюють в інших видах мистецтва. Її цікавить живопис О. Дубовика, Н. Бондаренко, П. Лебеденця, графіка М. Гроха, творчість О. Прахової, І. Левитської, М. Примаченко, М. Тимченко. Особливо хочеться відзначити статтю в книзі “Саша Прахова”, де не тільки подається аналіз творчості художниці, але й прослідковується життя славетної родини, яке до цього в такому ракурсі не було висвітлене. Розповідь просякнута душевною теплотою і трепетністю, спонукає ще й іще раз повертатися до визначних особистостей нашої Вітчизни.

Зоя Чегусова підготувала 63 статті-персоналії до “Енциклопедії сучасної України”. Паралельно вона публікує аналітично-узагальнюючі статті. Це розділ “Традиції і

інновації” у книзі-альбомі “Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках “великого стилю”, розділ “Професійне декоративне мистецтво України 90-х років ХХ століття” в “Історії мистецтва України ХХ століття” (5-й том), розділ “Невичерпний світ скла (художнє скло України 2-ої пол. ХХ ст.)” в книзі “Скло України”, розділ в книзі “Мистецтво України. 1991 – 2003”, розділ “Буяння щедрого таланту” в книзі “Людмила Жоголь – чарівниця художнього текстилю”, вступна стаття “Минуле і сучасне декоративного мистецтва” в альбомі “70 років Національної спілки художників України”, стаття “Образотворча Шевченкіана епохи парадоксів і невігластва” в книзі “3 верховини півстоліття. Національній премії України ім. Тараса Шевченка – 50”. В цих масштабних публікаціях Зоя Чегусова виступає серйозним науковцем, глибоким аналітиком, який дотримується об’єктивності в оцінці як окремих персоналій, так і трансформацій, що відбувались і відбуваються в мистецтві України, розглядаючи їх у контексті загальноєвропейських і світових художніх процесів. Загалом вона є автором і співавтором 12 фундаментальних праць.

Як член та вчений секретар Міжнародної асоціації арт-критиків АІСА під егідою ЮНЕСКО (з 2001), Президент української секції АІСА (від 2005), член редакційної колегії журналу “Українське мистецтво” (від 2003), журналу “Образотворче мистецтво” (від 2006), журналу “Fine Art” (від 2007) Зоя Чегусова відповідально і з повною віддачею ставиться до своїх обов’язків на цій ниві.

2004 року вона задумала здійснити цікавий проект, виступаючи куратором Першої всеукраїнської трієнале художнього текстилю. Її нестримна енергія спонукала художників відгукнутися неординарними творами, які продемонстрували сміливі експерименти, утвердження нової естетики, пошуки нових образно-тематичних і техніко-технологічних рішень, орієнтацію на міжнародні напрямки текстилю, що включали застосування рукотворного паперу, повсті, плетення, аплікації, активізацію авторських технік і, разом з тим, подальший розвиток традиційного ткацтва, більш тісно пов’язаного з народним мистецтвом. Як зазначала в статті до каталогу-альбому “Перша всеукраїнська трієнале художнього текстилю” Зоя Чегусова, виставка показала,

що сучасний художній текстиль – потужна галузь не тільки декоративного мистецтва, а й загалом української культури, явище багатогранне, часом полярне у своїх проявах, що розвивається на рівні з іншими видами мистецтва, не виключаючи течій постмодернізму, неоавангардизму, романтичного реалізму.

2007 року проєкт було продовжено, Зоя Чегусова разом з кандидатом мистецтвознавства, художницею Тамілою Печенюк організують Другу всеукраїнську трієнале художнього текстилю під гаслом “Від давніх традицій – до сучасних новацій”. В її рамках було проведено молодіжну трієнале за участю обдарованих художників-професіоналів та студентів художніх вузів України, що проходила в київській галереї мистецтв “Дім Миколи”. У статті до каталогу Зоя Анатоліївна так визначила девіз трієнале: “Художній текстиль – складова національно-культурного простору (переосмислення традицій та пошук сучасного національного стилю)” і далі підсумувала: “Український художній текстиль здатний не тільки демонструвати свою традиційну досконалість у вжиткових творах чи дивувати гармонійним входженням в архітектурно-просторове середовище, головне – текстиль стверджує себе на позиціях справжнього новочасного образотворчого (все ж таки) мистецтва з вирішенням досить серйозних образно-пластичних завдань”.

Відгуком на новації світового художнього процесу, зокрема активне проникнення нових форм, переосмислення традиційних технік і створення на їх основі авторських, застосування широкого діапазону матеріалів і входження українського художнього текстилю в загально-мистецький простір через призму трансформації національної традиції було проведення в грудні 2007 року Третю Трієнале, організаторами якої були Зоя Чегусова і Таміла Печенюк. Її концепція – “Відчуття часу. Ренесанс “Рукотворення” впливала з тогочасних тенденцій – посилення уваги до емоційності твору, його живописності, а відтак – рукотворності.

2007 року З.Чегусова одержує почесне звання “Заслужений діяч мистецтв України”.

Якоюсь мірою можна вважати продовженням трьох трієнале проведення у 2012 році виставки художнього текстилю митців Києва (організатори З.Чегусова і Т.Кисельова),

а згодом художників Львова (організатор Т.Печенюк) у приміщенні Музею сучасного мистецтва України в м. Києві, які проходили під девізом “Новітній арт-текстиль України” і в експозицію яких організатори намагалися включити твори, для яких характерними були незвичність, нестандартність, неочікуваність. Виставки продемонстрували своєрідність київської і львівської шкіл, хоча переважна більшість київських митців – випускники Львівської національної академії мистецтв. Свого часу З.Чегусова присвятила свій виступ на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Мистецька освіта України: історія, сьогодення, поступ” художникам-текстильникам – випускникам Львівської національної академії мистецтв, а нині викладачам Київського інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука – М. Базак, Г. Забашті, Н. Дяченко-Забашті, Л. Майданець-Саєнко. Вона брала активну участь у конференціях (наприклад у Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Українська культура в контексті світових глобалізаційних процесів”), у засіданні “Круглого столу” з питань теорії та художньої критики мистецтва авторського розпису тканини в Україні (Хмельницький музей сучасного мистецтва), відгукуючись на актуальні мистецтвознавчі проблеми сьогодення.

Широтою охоплення персоналіїв при мистецтвознавчому визначенні їх приналежності до певного спрямування в розкритті своєрідних образно-пластичних ідей відзначаються статті Зої Чегусової до каталогів: I та II Всеукраїнської триєнале художнього текстилю, Всеукраїнської різдвяної виставки декоративно-прикладного мистецтва до 100-річчя Марії Примаченко, Виставки до відзначення 50-річчя входження України в ЮНЕСКО в Парижі. “Атлант УМС”. Науково-аналітичний характер мають статті в наукових збірниках “Міст”, “До 100-річчя колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва”, у збірниках наукових праць КиївЗНДІЕПу, ІМФЕ НАНУ, Академії мистецтв України, Інституту проблем сучасного мистецтва АМУ. Упродовж 2010 – 2013 років Зоя Чегусова є відповідальним секретарем 5-го тому видання “Історія декоративного мистецтва ХХ століття (Професійне декоративне мистецтво), робота над яким ведеться колективом відділу

декоративного мистецтва ІМФЕ ім.Т.Рильського НАН України.

Окрім нарисів про творчість художників, опублікованих у різних вітчизняних і зарубіжних друкованих органах (журналах “Образотворче мистецтво”, “Україна”, “Вітчизна”, “Президент”, “Академія”, “Жінка”, “Українське мистецтво”, “Fine Art”, “Art Ukrain”, “Творчество”, Декоративное искусство СССР”, газетах “Культура і життя”, “Советская культура”, “News from Ukrain”, “Всеукраинские ведомости”, “Зеркало недели”, “День”), перу Зої Чегусової належить ціла низка статей для каталогів таких відомих митців, як Людмила Жоголь, Олександра Прахова, Наталія Борисенко, Ніна Бондаренко, Юлія Бородай, Вячеслав Дудін та ін. з нагоди персональних чи групових виставок. Тим часом творчий неспокій народжує нові ідеї: в залах Державного музею народного декоративного мистецтва з ініціативи Зої Чегусової проходять виставки: “Пісні про кохання – 2 (кераміка, скло, текстиль)” (перша відбулась у київській галереї “Білий лев”), “Ангеле мій, охоронцю мій”, які відзначались особливою поетичною мовою, щирим одкровенням, зворушливою відвертістю. І в цьому, я впевнена, неабияка заслуга їх організатора. До ЄВРО-2012 в Музеї сучасного мистецтва України як автор ідеї і куратор Зоя Чегусова ініціює виставку “Новий арт-текстиль України”.

У 2004 році виступає співкуратором виставки творів українських митців на IV Міжнародному фестивалі мистецтв у Магдебурзі (Німеччина).

Значним внеском у популяризацію українського мистецтва за кордоном стали міжнародні авторські проекти Зої Чегусової. Це, зокрема, “Пісні про кохання (гобелен, акварель)”, де були представлені гобелени Людмили Жоголь й акварелі Миколи Гроха, що експонувались в Інформаційно-культурному центрі при Посольстві України у Франції в Парижі (квітень – червень 2007), згодом цей проект був запрошений Постійним представництвом України при ООН у рамках святкування 16-ої річниці Незалежності України для презентації в Українському інституті Америки в Нью-Йорку (вересень 2007). Великий розголос мав український арт-проект “В пошуках істини. Юрій Наулко. Петро Лебединець” (куратор З. Чегусова, меценат О. Золотарьова) у рамках щорічного фестивалю мистецтв “Наша спадщина” в Нью-

Йорку, ініційований Постійним представником України при ООН, послом Юрієм Сергєєвим (червень 2009 р.).

На особливу увагу заслуговують статті до книги “Нашому роду нема переводу. Славні династії та родини України”, присвячені родинам Позмогових-Чегусових та Прахових, де відтворено життєвий шлях і охарактеризовано неповторність неординарних особистостей. Участь свого часу в Коктебельському симпозиумі “Волошинський вересень” спонукала Зою Чегусову більш глибоко поринути в життя і творчість відомого поета і художника Максиміліана Волошина, розповісти про традицію проведення симпозиумів та участь в них українських митців.

Прослідковуючи творчий шлях мистецтвознавця Зої Чегусової, не можна не відзначити її доброзичливе, шанобливе ставлення до колег, до художників, про чію творчість розповідає в численних публікаціях. Вона щиро радіє творчим удачам, приємним подіям у житті митців, для багатьох вона є другом, порадиником, небайдужим вболівальником. На жаль, не часто добрим словом згадують тих, хто пішов з цього життя. Якою ж душевною теплою, почуттям поваги, захопленням сповнені нариси Зої Чегусової, присвячені світлій пам’яті Миколи Костюченка, Тетяни Мисковець, Саші Прахової, Юлії Бородай!!!

Зоя Чегусова – глибоко віруюча людина. Отож цілком логічно, що від 2012 року вона стала членом журі (в ділянці “Образотворче і декоративне мистецтво”) щорічного Міжнародного православного Свято-Георгієвського фестивалю мистецтв у Києві. Як член Творчого об’єднання “Світлина” Спільки жінок м.Києва вона бере активну участь у благодійних акціях і мистецьких заходах, які постійно організує “Світлина”. А життєва позиція, життєвий стрижень Зої Чегусової – незгасаючий ентузіазм. Так і здається, що це про неї написані рядки поетесою Ганною Чубач: “Якщо із буднів не зробити свят, // То і найвищі обрії злиняють”.